

Politikatudományi tanulmányok
2022

Budapest

POLITIKATUDOMÁNYI ELŐADÁSOK AZ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS
JOGTUDOMÁNYI KARA DOKTORI ISKOLÁJÁNAK
KONFERENCIÁJÁN

2022. június 17.

Kiadja: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
1053 Budapest V. Egyetem tér 1–3.
ISSN 2064-986X
DOI 10.56965

Szerkesztette: Dr. Antal Attila

Budapest
2022

TARTALOM

Tartalom.....	3
Előszó.....	5
A Kari Doktorandusz Konferencia Politikatudományi Szekciójának programja.....	6
Program.....	6
Czene-Joó Máté: Reziliencia, az ellenálló képesség régi-új paradigmája: elméletek, modellek, perspektívák	7
Bevezetés.....	7
Definíció, genealógia és koncepcionális alapok.....	8
Reziliencia a politikatudományban	10
Összegzés	14
Felhasznált irodalom	15
Máté Czene-Joó: Resilience, an Old but New Paradigm: Theories, Models, Perspectives .	17
Ferencz Gábor: Transznacionális populizmus Európában.....	18
Bevezetés.....	18
A társadalmi mozgalmak európaizációja	19
Populizmus, nacionalizmus és transznacionalizmus	20
A kutatás módszertani háttere	21
Elemzések.....	22
Alternatív elbeszélések Európáról.....	22
„A nép” diszkurzív létrehozása	23
Transznacionális identitás	24
Megvitatás	25
Összefoglalás.....	26
Felhasznált irodalom	28
Gábor Ferencz: Transnational Populism in Europe	30
Krasz Péter: A szlovén pártrendszer átalakulása a 2022-es választást követően.....	31
Bevezetés.....	31
Illékonyság	32
Zártság	34
Megjósolhatóság.....	34
Összefoglalás	40
Felhasznált irodalom	41
Péter Krasz: The Transformation of the Slovenian Party System after the 2022 Elections.	42
Rontó Renáta: A parlamenti házszabályok változása Magyarországon –.....	43
Bevezetés.....	43
A házszabályok jelentősége.....	43
Sieberer – Müller – Heller modell.....	45
Összefoglalás	48
Felhasznált irodalom	49
Renáta Rontó: The Transformation of Standing Orders in Hungary	50
Juhász Vanessza: Az érvelés, mint politikai cselekvés	51
Bevezetés.....	51
„Aki politizál az mindig válaszol és mindig válaszra vár”	52
A pragmadialektika elméleti kerete.....	53
A cselekvés eszköze: a stratégiai manőverezés.....	53
A deliberáció politikatudományi és pragmadialektikai megközelítése.....	54

A kommunikatív tevékenységek a pragmadialektika alapján	55
Stratégiai érvelési hibák	56
Konklúzió	57
Felhasznált irodalom	59
Vanessza Juhász: Argumentation, as a Form of Political Activity	60
Papházi Viktor: Demonstráció-kutatások a nemzetközi politikatudományi irodalomban	
– a protest survey kvantitatív módszerei.....	61
Bevezetés.....	61
A klasszikus protest survey design.....	62
Adatfelvétel dinamikus tömeg esetén.....	62
Adatfelvétel statikus tömeg esetén.....	64
A módszer korlátai	64
Válaszadás és eredményesség	66
Egy alternatív módszer: vegyes mintavétel.....	67
Összefoglalás.....	69
Felhasznált irodalom	70
Viktor Papházi: Quantitative Protest Survey Methods in the International Political Science Literature	71

ELŐSZÓ

2022-ben ismét jelenléti formában került megtartásra a Kari Doktorandusz Konferencia, amely ismét jelentős tudományos és közösségi tapasztalatot jelentett a Politikatudományi Doktori iskola doktoranduszai és minden egyéb résztvevő számára. A 2021-es év online konferenciája után újra személyesen oszthattuk meg egymással álláspontunkat és adhattuk visszajelzéseket a konferencián elhangzott előadásokra, segítve ezzel a Politikatudományi Intézet keretei között folytatott tudományos kutatásokat.

Ebben az évben a Kari Doktorandusz Konferencia Politikatudományi Szekciójába 10 PhD-hallgató jelentkezett. A 9 elhangzott előadást a korábbi évek tapasztalatai és mintái alapján három panelbe szerveztük: *Politikaelmélet, ideológiák, reziliencia panel* (vitavezető: Dr. Boda Zsolt); *Populizmus és pártrendszer panel* (vitavezető: Dr. Antal Attila); *Parlamentarizmus, rendszerkritika panel* (vitavezető: Dr. Szabó Andrea). A kötetben hat szerző tanulmánya kapott helyett, amely leképezi a 2022. június 17. elhangzott előadások sokszínűségét, a Politikatudományi Doktori Iskolában zajló kutatások sokféle irányát. Czene-Joó Máté a politikai rezilienciával, az ellenállóképesség régi és új paradigmájával foglalkozott. Ferencz Gábor az európai transznacionális populizmusok tendenciáit vizsgálta meg átfogó jelleggel. Krasz Péter a szlovén pártrendszernek a 2022-es választás következtében való átalakulásával foglalkozott. Rontó Renáta a parlament házszabályok változását elemezte történeti kontextusba ágyazva. Juhász Vanessza az érveléssel, mint politikai cselekvéssel kapcsolatban folytatott kutatásait tárta a közönség elé. Végül, de nem utolsó sorban Papházi Viktor a nemzetközi politikatudományi irodalom keretében vizsgálta meg a demonstráció-kutatásokat.

Az eddigiek felvillantják a Politikatudományi Doktori Iskola keretében zajló sokféle, sokirányú és interdiszciplináris kutatásokat. A korábbi évek online eseményei után a Doktori Iskola kutatói közösségnek sokat jelentett a személyes találkozás és a tapasztalatokat felhasználva a jövőben is folytatni fogjuk a Doktorandusz Konferenciák tudásmegosztáson és a tudományos közösségünk eredményeihez való hozzájáruláson alapuló gyakorlatát.

2022. augusztusa

A szerkesztő

**A KARI DOKTORANDUSZ KONFERENCIA POLITIKATUDOMÁNYI SZEKCIÓJÁNAK
PROGRAMJA**

2022. június 17.

PROGRAM

09.00-09.10	Plenáris ülés: dékáni köszöntő	
	Előadó	Cím
09.15-10.30	Politikaelmélet, ideológiák, reziliencia Vitavezető: Dr. Boda Zsolt	
	09.15-09.30 Kovács Beáta	A bátor baloldal és a gyáva jobb? A félelem és az ideológiai identitás kapcsolatáról (témavezető: Dr. Mándi Tibor)
	09.30-09.45 Czene-Joó Máté	Reziliencia, avagy az ellenálló képesség régi-új paradigmája: elméletek, modellek, perspektívák (Dr. Boda Zsolt)
	09.45-10.00 Derekas Győző	Az ember képe Carl Schmitt Land und Meer-jében (Dr. Szabó Márton)
	10.00-10.15 Koroncai András	A politikai és a szuverén Carl Schmittnél (témavezető: Dr. Karácsony András)
	<i>10.15-10.30 Vita</i>	
10.45-12.00	Populizmus és pártrendszer Vitavezető: Dr. Antal Attila	
	10.45-11.00 Ferencz Gábor	Transznacionális populizmus Európában (témavezető: Dr. Antal Attila)
	11.00-11.15 Benedek István	A populista választási autokrácia elmélete és gyakorlata (témavezető: Dr. Arató Krisztina és Dr. Fleck Zoltán)
	11.15-11.30 Krasz Péter	A szlovén pártrendszer átalakulása a 2022-es választást követően (témavezető: Dr. Antal Attila)
	<i>11.30-11.45 Vita</i>	
12.00-13.00	Parlamentarizmus, rendszerkritika Vitavezető: Dr. Szabó Andrea	
	12.00-12.15 Rontó Renáta	A magyar parlamenti házszabályok (témavezető: Dr. Stumpf István)
	12.15-12.30 Juhász Vanessza	Az érvelés, mint politikai cselekvés (témavezető: Dr. Bene Márton)
	12.30-12.45 Papházi Viktor	Demonstráció-kutatások – a protest survey módszerei (témavezető: Dr. Szabó Andrea)
	<i>12.45-13.00 Vita</i>	

DOI: 10.56965/2022.6.Papházi

Bevezetés

A különböző demonstrációk, legális vagy illegális, előre szervezett vagy spontán tüntetések és felvonulások a közvetlen politikai részvétel népszerű formái közé tartoznak a demokratikus politikai rendszerekben. Ebből következően a politikatudomány számára is fontos kérdésként vetődik fel, hogy kik vesznek részt ezen eseményeken és miért – milyen a résztvevők társadalmi összetétele; hogyan viszonyulnak a politikához, valamint a demokráciához; hogyan szerveződnek és melyek a legfontosabb motivációik, hogy kivegyék részüket a politikai részvétel e formáiban. E felmerülő kérdések kutatása azonban annál nehezebb az események jellegéből következően, hiszen azok (részletesebben lásd a 2.3. alfejezetben):¹

1. nem megismételhetők, egyszer kerül rájuk sor korlátozott időben, a kutatásuk így „most, vagy soha!”-jelleggel zajlik;
2. maga az esemény, legyen akár felvonulás, akár tüntetés, esetlegesen alakul – a résztvevők hangulata helyzetfüggően változik, mely megközelítésüket megnehezítheti és az események kimenetele is bizonytalan, mivel nem egyértelmű, hogy idővel illegális cselekményekbe, akár erőszakba torkollanak-e, ennek megfelelően pedig garantálható lesz-e a kutatásban résztvevők személyes biztonsága;
3. a helyszínen a kvantitatív kutatásokhoz szükséges előzetes mintavétel nem biztosítható, mivel egyrészt nem ismertek a demonstrációban résztvevők társadalmi és egyéb jellemzői – tehát maga a populáció –, másrészt pedig az események dinamikus zajlanak, így a jelenlevők összetétele időközben változhat is a politikai akció megvalósulása folyamán;
4. a protest survey design-ból adódóan sem a résztvevők előzetes tájékoztatása, sem a kérdőívek kitöltésére való utólagos emlékeztetése nem lehetséges.

E nehézségek jól mutatják, hogy a demonstráció-kutatás a legnehezebben kivitelezhető empirikus-kvantitatív kutatások sorába tartozik, mely rendkívül körültekintő és átgondolt szervezést, illetve speciális módszertani, adatfelvételi megoldásokat igényel, hogy a kutatás tudományos igényessége biztosítható maradjon. Mivel ugyanakkor a különböző tüntetéseken és demonstratív felvonulásokon történő részvételről és a résztvevők jellemzőiről elsősorban a helyszínen végzett kutatómunkával lehet pontosabb és hitelesebb képet alkotni,² több lehetséges módszer is kidolgozásra került az ezredforduló óta eltelt időszakban, melyek lehetőséget nyújtanak a nehézségek bizonyos mértékű áthidalására és a kutatás tudományos színvonalának elfogadható mértékű biztosítására.

Jelen dolgozat fókuszra helyezi a fentieknek megfelelően, hogy áttekinthesse a demonstrációk kvantitatív kutatásának, a protest survey-nek a legfontosabb, nemzetközi politikatudományi irodalomban elterjedt módszereit korlátaikkal és előnyeikkel együtt. Nem célja ugyanakkor a tanulmánynak, hogy rangsorolja tudományos színvonaluk vagy hatékonyságuk alapján az egyes módszertani megoldásokat, mivel kiindulópontja, hogy a legideálisabbnak tekinthető

¹ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 86-87. nyomán.

² Lásd például Andretta – della Porta 2014. 309.

adatfelvételi technika elsősorban a kutatás tárgyát képező konkrét demonstráció és körülményei függvénye kell, hogy legyen.

A dolgozat – mivel az egyes, tárgyalandó módszereket értékelő munkákban nagyfokú átfedés tapasztalható – a témában született legfontosabb, alapvető jelentőségű tanulmányokat veszi alapul, nem célja valamennyi megjelent munka érintése. Elsőként a demonstráció-kutatások legelterjedtebb, szisztematikus módszerei kerülnek bemutatásra, majd azon tényezők, melyek torzíthatják ezen adatfelvételek eredményeit és ennek megfelelően veszélyt jelenthetnek a kutatások sikerére nézve, végül pedig e klasszikus módszerek eredményei. Az ezután következő fejezet egy alternatív adatfelvételi módszert, a vegyes mintavételi eljárást tárgyalja, majd a dolgozatot összefoglalás zárja.

A klasszikus protest survey design

A kvantitatív tüntetéskutatások módszertana a kilencvenes évek végétől kezdődően futott fel és a kétezres évek során haladt egyre inkább a szisztematikus, specifikusan e kutatásokhoz kidolgozott módszertani megoldások irányába.³ A protest survey módszerének boomját eleinte ugyanakkor nem követte kellően a tudományos diskurzus – számos módon, többféle mintavételi eljárással is alkalmazták, az eredmények megbízhatóságát pedig nem értékelték szisztematikusán, különös tekintettel a minta véletlenszerűségének teljesülésére.⁴ E trendeken kívánt változtatni a Stefaan Walgrave – Joris Verhulst szerzőpáros, akik nevéhez napjainkban a leggyakrabban alkalmazott, legszisztematikusabb protest survey design kidolgozása fűződik.

A két szerző különbséget tesz ráadásul álló és mozgásban levő demonstrációk között. Érvelésük szerint statikus demonstráció esetén nehezebb a kutatás, azon belül is az interjúk lebonyolítása a kiválasztásban megnyilvánuló kérdezői elfogultság miatt. További nehézség, hogy ha egy helyben áll a tömeg, az általában ideiglenes jelleggel történik és nem is biztos, hogy a tömeg „teljes” ebben a fázisban (például a késve érkezők vagy korábban távozók miatt). Így Walgrave – Verhulst inkább mozgó, dinamikus tömegben javasolják az interjúzást és elsősorban ezzel foglalkoznak.⁵ (Más szerzők, például Massimiliano Andretta és Donatella della Porta viszont éppen amellet érvelnek, hogy statikus tömeg esetében könnyebb a terepmunka lebonyolítása, mivel a demonstrálók nem vagy csak keveset mozognak, így megközelítésük egyszerűbb, a kutatást vezetőik pedig pontosabban meg tudják becsülni a résztvevők számát és ezáltal a lekérdezendő minta nagyságát⁶).

Adatfelvétel dinamikus tömeg esetén

Az interjúzás módját tekintve két fő módszert ismer a klasszikus protest survey studies: a személyes (face-to-face) interjúkat és az írásos, levélben visszaküldendő kérdőíveket (mail-in survey). Előbbieket nagyobb válaszadási hajlandóság jellemzi, de összességében kevesebb és rövidebb interjú valósítható meg e metódussal, amelyeket torzíthat ráadásul az esemény hangulata, „a pillanat heve”. A helyszínen a megkérdezettek számára kiosztott, majd postázandó kérdőívek esetében azonban ezek gyakorlatilag fordítottja igaz: több válasz nyerhető a visszaküldött levelekből és ezek sokszor átgondoltabbak, viszont kisebb a válaszadási hajlandóság és összességében kevésbé megbízható (kevésbé reprezentatív) a válaszadás ez esetben, ugyanis az aktívabb, lelkesebb csoportokba tartozók nagyobb arányban küldik vissza a jellemzően kb. 8-10 oldalas mail-in survey-eket. Mindezekből következően a

³ Andretta – della Porta 2014. 309-310.

⁴ Walgrave – Verhulst 2011. 206-207.

⁵ Walgrave – Verhulst 2011. 207-208.

⁶ Andretta – della Porta 2014. 321-322.

szerzőpáros szerint a két megkérdezési módszer kombinációja javasolt az előnyök kiaknázása érdekében – ilyenkor az írásos, otthon-kitöltős mail-in kérdőív mellett minden n-edik megkérdezettel történik egy rövidebb személyes kérdezés is (ugyanakkor ők szintén kapnak postázandó kérdőívet otthoni kitöltésre). Utóbbi válaszadóknál a személyesen lekérdezett és postán általuk visszaküldött kérdőíveket egymással össze is kapcsolják, összetartozóként kezelik.⁷

A lekérdezés lebonyolítását tekintve a Walgrave – Verhulst által javasolt módszer lényege, hogy különválasztja egymástól a mintavétel (sampling) és a kérdezés (interviewing) folyamatait, így igyekezve a minta reprezentativitását biztosítani. A tényleges lekérdezést végző kérdezők csoportjait a terepen „mutatók” (pointerek) irányítják, akik viszont a mintavételért felelnek:

- számolják a vonuló tömegben a sorokat és minden n-edik sort választják ki a tömeg méretétől függően – ez biztosítja, hogy minden demonstrálónak egyenlő esélye legyen a mintába kerülésre (és minden csoportnak attól függetlenül, hogy a tömegben hol szeret haladni), elkerülve így a mintavétel torzítását;
- meghatározott számú sort – szintén a tömeg méretétől függően – ki is hagynak;
- a pointerek irányításával a kérdezők egyik csoportja a tömeg elejétől halad hátrafele, számolva a sorokat, míg a másik csoport hátulról halad előre (nekik így a tömegnél gyorsabban kell haladniuk);
- a megfelelő sort a pointer választja ki, majd kijelöl minden n-edik demonstrálót a sorban, akihez egy kérdezőt irányít.

Így nem maga a kérdező dönt a kiválasztandó alanyról, ami kiküszöböli lehetséges személyes elfogultságát és elkerülhetővé válik, hogy főleg „kényelmes” szituációkat vállaljanak fel a kérdezők. A terepmunka vezetője továbbá a szupervizor (fieldwork supervisor), aki megbecsüli a tömeg méretét és ennek alapján kalkulálja ki, hány sort kell majd kihagyni a vonuló tömegből (minél nagyobb a tömeg, annál többet). A véletlenszerűség biztosítása érdekében fontos szempont, hogy sikerüljön a teljes demonstráló tömeget lefedni, hiszen így biztosítható, hogy a demonstrálóknak egyenlő esélyük legyen a mintába kerülésre.⁸

A módszernek ugyanakkor a maga korlátai is megvannak (ezekről bővebben lásd még a módszertan korlátairól szóló részt):

- jól szervezett, egyenletesen vonuló tömeg az ideális hozzá, aminek csoportjai viszonylag elkülönülnek egymástól és együtt mozognak;
- az össze-vissza, kiszámíthatatlanul mozgó tömegben nehéz követni a véletlen mintavételt, a túl kevés résztvevő pedig túlzottan láthatóvá teszi a kérdezőket (a szerzők szerint kb. 5000 fő feletti demonstráció az ideális);
- de az extrém nagy tömeg sem feltétlenül kedvező, ha rendkívül változékony a mozgása és az összetétele;
- az erőszakos elemek pedig ellehetetleníthetik a kérdezést.

A szerzők kiemelik viszont, hogy e szisztematikus módszer minden nehézség ellenére – kísérletekkel igazolhatóan – jobb eredményeket hoz, mint a kérdezők „szabadjára engedése” a

⁷ Walgrave – Verhulst 2011. 208-209.

⁸ Walgrave – Verhulst 2011. 212-215.; Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 85-86.; van Stekelenburg et al. 2012. 257-258.

kérdezendő alany kiválasztásában. A szisztematikus mintavételi eljárással így sikeresen kiszűrhető a kérdezői elfogultság jelensége és biztosítható a véletlen mintavétel.⁹

Adatfelvétel statikus tömeg esetén

Az álló, statikus demonstrációk lekérdezése esetén van Stekelenburg és szerzőtársai, valamint Massimiliano Andretta és Donatella della Porta kétféle alternatív technikát vázolnak fel attól függően, hogy a tömeges megmozdulás helyszíne milyen alakzatba kényszeríti a jelen levő demonstrálókat.¹⁰ Az első, alapvetően tereken zajló tüntetések esetében alkalmazható lehetőség, hogy a kérdezőket egyenlően elosztják az álló, kb. körnek tekinthető alakban elhelyezkedő tömeg szélein, majd a pointerek utasítására a kérdezők a külső körgyűrű mentén kezdenek el befelé haladni a kör középpontja felé úgy, hogy először két lépés, majd három, négy, öt, hat stb. lépés megtétele után osztanak ki egy postázandó kérdőívet. A lépésszám növelése arra szolgál, hogy kompenzálja a képzeletbeli kör középpontja felé haladva a demonstrálók egyre kisebb számát. Minden ötödik alannal végeznek ez esetben rövidebb személyes kérdezést is.¹¹

A második módszer a jellemzően utcákon vagy azok torkolatában, esetleg téglalap vagy négyzet alakú tereken kialakuló, nagyjából téglalap alakzatba rendeződő tömeg lekérdezését segíti. Ez esetben is hasonlóan zajlik az adatfelvétel, azonban a kérdezői csoportok ekkor két különböző irányból, sávonként haladnak végig a tömegen és egyszer a hozzájuk képest jobbra, másszor a balra állók közül választják ki a kérdezendő alanyt (a kiválasztást ebben az esetben is a pointer végzi).¹² Andretta és della Porta mindezekhez hozzáteszik, hogy a nagyobb volumenű társadalmi fórumokon, valamint a politikusi csúcstalálkozók elleni tiltakozó megmozdulásokon az adatfelvételi repertoárok kombinálására is szükség lehet.¹³

A módszer korlátai

Ahogy már fentebb is többször történt erre utalás, a protest survey módszerének számos ismert korlátja van, melyeket az azt értékelő tanulmányok részletesebben is vizsgálnak. A bevezetésben tárgyalt, a demonstráció-kutatások jellegéből adódó nehézségek mellett jellemzik e kutatásokat az általános, valamennyi survey-t érintő válaszadási problémák is. A kérdezett el nem érése (noncontact), az azonnali elutasítás (immediate refusal), a késleltetett elutasítás (delayed refusal), valamint a visszautasításból eredő torzítás minta és populáció között (refusal bias) ezen adatfelvételeket is sújtják. Ugyanakkor az el nem érés és az elutasítás csak potenciálisan vezethet torzításhoz, de ez nem automatikus és egyes kutatások szerint a kapcsolat torzítás és visszautasítás között egészen gyenge. A problémák ugyanakkor több szinten merülhetnek fel: kérdező, demonstráció, annak témája (issue) és ország szintjén. Mindezek befolyásolhatják az adatok összehasonlíthatóságát, így a protest survey hasznosságát is.¹⁴

A válaszadási problémák közül a demonstráció-kutatás egyértelmű kudarcát a tömeg egyenlőtlen, nem teljes lekérdezése, a „noncontact” okozza, mely a protest survey korlátait részletesen elemző Walgrave – Wouters – Ketelaars szerzők által hivatkozott 51 kutatás 12 százalékában fordult elő. Ilyen esetekben a terepmunka során a szupervizorok a tömeg

⁹ Walgrave – Verhulst 2011. 213-215.

¹⁰ Andretta – della Porta 2014. 321-322.

¹¹ van Stekelenburg et al. 2012. 258-259.

¹² Andretta – della Porta 2014. 321-322.

¹³ Andretta – della Porta 2014. 322-324.

¹⁴ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 86-87.

alacsonyabb válaszadási hajlandóságáról számoltak be.¹⁵ Azonnali elutasítás ezzel szemben akkor történik, ha a demonstráló visszautasítja a szóbeli interjút vagy nem fogadja el a mail-in kérdőívet, ez viszont a tapasztalatok szerint alacsony, főleg a face-to-face interjúk esetében.¹⁶ Utóbbi visszautasítása mindössze 10 százalék átlagosan, míg a face-to-face interjút 13 százalék utasította el – ezt a szerzők arra vezetik vissza, hogy a demonstrálók aktívabbak és szívesebben fejezik ki a véleményüket. Alacsonyabb a face-to-face interjú elutasítása női kérdező esetén, a mail-in kérdőívet viszont idősebb kérdező esetén utasítják vissza kevesebben. Mindkettő elutasítása alacsonyabb nagyobb létszámú demonstráció esetén, magasabb viszont kaotikus eseményen. Új társadalmi mozgalmak demonstrációin alacsonyabb a visszautasítás „rég” mozgalmakhoz képest, valamint szintén alacsonyabb a tipikusan középosztálybeli demonstrációkon a megélhetési jellegű issue-khoz képest. Ország-hatás Svájc esetében figyelhető meg, itt szignifikánsan magasabb az elutasítás.¹⁷

Késleltetett elutasítás esetében a válaszadó nem küldi vissza a kérdőívet levélben, amely a tapasztalatok szerint magas lehet. A Walgrave – Wouters – Ketelaars által hivatkozott 51 vizsgált demonstráció esetében összességében 64 százalék volt a késleltetett elutasítás, ami még a mail-in survey-ek átlagához képest is magas. Alacsonyabb viszont az elutasítás idősebb és iskolázottabb, illetve politikailag tudatosabb résztvevők esetében, ami arra enged következtetni, hogy az issue ilyen szempontból is számít, hiszen meghatározza a demonstráción résztvevők összetételét. Ország-hatás szempontjából Olaszországban, Svájcban és az Egyesült Királyságban szisztematikusan magasabb az elutasítás. Az alacsony válaszadási hajlandóság ugyanakkor az adatok értelmezhetőségét és összehasonlíthatóságát nem feltétlenül veszélyezteti – egyes újabb eredmények szerint az elutasítási arány és a válaszadási torzítás közötti korreláció alacsony. Összességében a kor, az iskolázottság és a motiváció korrelál leginkább a válaszadási torzítással.¹⁸ A válaszadási arány leesését mindezeket túl egyéb, eseti okok is eredményezhetik, például nyelvi akadályok (sok külföldi résztvevő van jelen a tüntetésen, akik nem értik a kérdőívet), vagy társadalmi ellentét kérdezők és kérdezettek között (például tüntető munkások és kérdőívező fiatal egyetemisták közötti feszültség). A kérdőív hatása is jelentős lehet – mind a hossza, mind bizonyos nehezen érthető, akár egyes rétegek számára értelmetlennek tűnő kérdések (például alacsony végzettségűek számára érzelmekre ható kérdések) ronthatják a válaszadást és az adott itemre való válaszmegtagadás helyett a teljes kérdezés elutasításával járhatnak.¹⁹

Említésre méltóak mindezek mellett a konkrét terepmunka leggyakoribb nehézségei is. A tömeg kaotikusan viselkedhet és mozoghat, zajos és sűrű lehet, a méretét pedig nehéz lehet megbecsülni – például Walgrave – Wouters – Ketelaars korábbi tapasztalatai szerint az esetek felében a tömeget alul- vagy felülbecsülték. Alulbecslés esetén a tömeg különböző részei (közép, elöl haladók, hátul haladók) egyenlőtlenül kerülhetnek lekérdezésre, míg felülbecslés esetén túl kevés lehet az interjúk száma túl sok sor kihagyása miatt. A leggyakoribb probléma viszont a pointer elvesztése – a szerzők által hivatkozott kutatások több, mint négyötödében előfordult, hogy legalább egy kérdező ideiglenesen elszakadt a pointerétől. Ennek az esélye ugyanakkor csökkenthető, ha a pointer valamilyen módon gondoskodik a jobb láthatóságáról, például jellegzetes színű tárgy segítségével.²⁰

¹⁵ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 89.

¹⁶ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 91.; Walgrave – Verhulst 2011. 216.

¹⁷ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 91-92.

¹⁸ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 92-96.

¹⁹ Walgrave – Verhulst 2011. 216-219.

²⁰ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016. 89-90.

Walgrave és Verhulst²¹ 1998–2006 között, 22 demonstráció alapján, összesen kb. 9600 résztvevőtől származó adatokon vizsgálta a klasszikus protest survey design eredményességét. Ennek alapján kiemelik – ahogy fentebb is említésre került –, hogy a válaszadási arány nemzetenként és issue-nként is változik, ugyanakkor összességében átlagosan 40 százalékos volt a válaszadás, ami a mail-in survey-ek átlagához viszonyítva és az emlékeztetők hiányát is hozzátéve (nem gyűjtötték a demonstrálók címét) jónak mondható. A szerzők ezt egyértelműen a résztvevők erős véleménynyilvánítási szándékával magyarázzák. Ugyanakkor az összesített minta nagyobbik, 60 százalékaról nincsenek adatok, a válasz-elmaradás lehetséges okait nem lehet pontosan tudni. A válaszadási hajlandóság, bár változó, de jellemzően a nők, az idősebbek és az iskolázottabbak körében figyeltek meg nagyobb hajlandóságot, ennek okait is viszont inkább csak találgatják (a nők és az idősebbek hajlamosabbak „megtisztelni” a kérdezőt az együttműködésükkel, a fiatalok számára a mail-in technika ódivatúnak tűnhet, az iskolázottabbak pedig szívesebben gondolják végig a kérdéseket). A szerzőpáros következtetései a demonstráció-kutatások módszertanára nézve összességében kedvezőek: egyértelműen úgy találták, hogy a szisztematikus mintavétel növeli az eredmények reprezentativitását, csökkentve a kérdezői elfogultságot. Nem szisztematikus kiválasztás, „szabadjára engedett” kérdezők esetén torzult a minta – ez a nők, a fiatalabbak és az aktívabb, „elérhetőbb” résztvevők felülreprezentáltságával jár (selection bias). A válaszadási torzítás (response bias) alapvetően minimális az életkor hatását leszámítva (az idősebb kérdezettek nagyobb arányban működnek együtt a kérdezőkkel).

A protest survey működőképes voltát más kutatások is megerősíteni látszanak. Wahlström és Wennerhag²² 2010 és 2012 között 15 május elsejei demonstráción, valamint 23 további, szakszervezetek és társadalmi mozgalmak által szervezett tömegrendezvényen készült adatfelvétele 20 és 40 százalék közötti válaszadási arányt regisztrált (az összes demonstráción összesen 26077 mail-in kérdőívet osztottak ki, melyből 7565 érkezett vissza kitöltve; emellett 5068 szóbeli interjút végeztek kiegészítésként), számításaik alapján pedig semmi sem utal arra, hogy bármilyen torzítás komolyan veszélyeztetné az eredmények hitelességét.

Walgrave, Wouters és Ketelaars²³ 2009-2011 között, 51 demonstráción végzett kutatásának eredményei alapján (15610 résztvevőtől származó adatok, amiből 11414-en küldték vissza a mail-in kérdőívet, valamint átlagosan 133 face-to-face interjút végeztek demonstrációnként) a kapcsolatfelvétel létre nem jötte, valamint az azonnali és késleltetett elutasításból eredő torzítások a kérdezők, a demonstrálók, a demonstrációk, az issue és az országok jellemzőivel is korrelálnak. A kérdező jellemzői hatással vannak a kapcsolat létrejöttére és az azonnali elutasításra, de nem befolyásolják a késleltetett elutasítást (az idősebb, tapasztaltabb női kérdezők esetén kisebb a kapcsolatfelvétel hiányából és az azonnali elutasításból adódó torzítás is). A demonstrálók jellemzői ugyanakkor mind egyéni szinten, mind összesítésben a demonstráció szintjén meghatározzák a késleltetett elutasításból eredő torzítást – az idősebb, iskolázottabb, motiváltabb és politikailag tudatosabb részvevők nagyobb arányban válaszolnak. A demonstrációk esetén a hatások esetlegesek, az issue-k tekintetében viszont úgy tűnik, hogy a „rég” társadalmi mozgalmak eseményeinél nagyobb az azonnali elutasítás. Országokat tekintve sincsenek jól azonosítható hatásmechanizmusok, de ettől függetlenül Olaszországban a kapcsolatfelvétel, Svájcban pedig az azonnali elutasítás okoz problémát, de mindkét ország – az Egyesült Királysággal együtt – rosszabbul teljesít a késleltetett elutasítás torzítása terén is. Az összeadódó válaszadási problémák ugyanakkor egymást nem erősítik. Mindezek azt

²¹ Walgrave – Verhulst 2011.

²² Wahlström – Wennerhag 2016.

²³ Walgrave – Wouters – Ketelaars 2016.

mutatják, hogy a demonstrációk, az issue-k és az országok lehetnek az összehasonlítás szempontjából a legfontosabb kontextuális változók a protest survey design esetében – bár e tényezők is hatnak az elutasításból eredő torzításra, de a hatásuk jóval kisebb az egyéni szintű változókhoz képest. Az összehasonlítást ugyanakkor óvatosan kell kezelni, hiszen a résztvevők összetételét maga az issue is meghatározza.

Végül megemlíthető, hogy statikus demonstrációk kutatása esetében van Stekelenburg és szerzőtársai a rövid face-to-face interjúk esetében rendkívül magas, 90 százalékos válaszadási arányról számolnak be, megjegyzi ugyanakkor, hogy a visszaküldendő kérdőívek esetében már csak 30 százalék körül mozog a válaszadás.²⁴

Egy alternatív módszer: vegyes mintavétel²⁵

A protest survey új, vagy inkább megújított módszereként a szerzők az úgynevezett vegyes mintavételi módszert (mixed-mode sampling method) mutatják be. Az adatfelvétel e módja a klasszikus protest survey design-nal szemben másképp épül fel: a face-to-face kérdezést okostelefonos online kérdezéssel (a helyszínen, valamint utólagosan) kombinálják, ami egyszerre lehet képes a minta nagyságának növelésére és a reprezentativitás biztosítására. A kombinált módszert a szerzők a hong kongi kiadatási törvény módosítása elleni mozgalom (Anti-Extradition Law Amendment Bill Movement, Anti-ELAB) tüntetéseinek tesztelték, alkalmazkodva annak körülményeihez:

- spontán fejlődött, tipikus vezető nélküli mozgalomként jött létre;
- 2019. márciusától 2020. elejéig tartottak a megmozdulások;
- a város történetének legnagyobb tüntetéssorozatává nőtte ki magát – spontán vagy félig spontán, 2019. júliusától több esetben illegálisnak minősített, időnként erőszakba is torkolló események zajlottak.

Utóbbi körülmények és kockázatok miatt válogatnia kellett a kutatócsoportnak az események között, így a legfontosabb és legalább két nappal korábban bejelentett tüntetéseken kérdeztek. Az eseményeket 3 típusba sorolták: 1. tervezett útvonalon haladó tömeges felvonulások; 2. statikus demonstrációk; 3. fluid demonstrációk, melyek fix pontról indulva spontán módon mozogtak. Általánosságban a kérdezők, többségében egyetemisták (10-25 fő az esemény nagyságától függően) minden tízedik résztvevőt kérdezték, akit az adott helyszínen/útvonalon megláttak, a terepmunkát pedig két-három szupervizor felügyelte (pointereket e módszer szerint nem alkalmaztak, lásd lentebb). Az „elkeveredés” ellen a WhatsApp okostelefonos alkalmazás élő helyzetmegosztás (live location) funkcióját használták, amely minden kutatásban résztvevőnek folyamatosan be volt kapcsolva a kérdezés alatt. A demonstrációkban résztvevők és a rendőrség konfliktusa esetén a kérdezést leállították. Összesen 26 tüntetésen végeztek adatfelvételt, a teljes elemszám pedig 16386 volt.

A 2019. júniusi és júliusi tüntetéseken (egy kivételével) a kérdezők a hagyományos, papír alapú face-to-face interjúk készítése mellett okostelefonos online (QR-kóddal lekérhető) kérdőíveket is alkalmaztak nagyobb minták lekérdezéséhez. A kérdezői csapatot két részre osztották: kétharmada a face-to-face (kb. 10 perces interjúk), míg egyharmada okostelefonos technikával kérdezett, rögzítve az elutasításokat is. Az okostelefonos online technika sikeresen növelte a mintát, a két jelzett hónapban annak 51 százalékát adta.

²⁴ van Stekelenburg et al. 2012. 258-259.

²⁵ A fejezet – más, ezen adatfelvételi módszert tárgyaló munka hiányában – végig a következő tanulmányon alapul: Yuen, Samson – Tang, Gary – L. F. Lee, Francis – Cheng, Edmund W. (2021): Surveying Spontaneous Mass Protests: Mixed-mode Sampling and Field Methods. *Sociological Methodology*, 52(1), 75-102.

Ugyanakkor az utóbbi technika korlátjának bizonyult, hogy főleg az idősebb résztvevők nem mindegyike tudott – legalábbis megfelelő szinten – okostelefont használni, így a körükben nagyobb volt az elutasítás, akár már a kérdőív megkezdése után. Emellett az internetkapcsolattal is adódtak problémák a tömeg miatt, valamint az illegalitás okán az adatvédelem kérdése is felmerült. E korlátokat viszont a papíralapú, face-to-face kérdőívekkel sikeresen lehetett kompenzálni, mintegy „reprezentatív snapshotot” adva így a tömegről.

A Walgrave – Verhulst-féle klasszikus mintavételi technikát viszont nem használták a szerzők, mivel megítélésük szerint a szűk hong kongi utcaszerkezet és ehhez viszonyítva a demonstrációk mérete nem tette volna lehetővé pointerek alkalmazását. Ehelyett a kérdezők gondos felkészítésével, lehetőség szerint tapasztaltabb kérdezők alkalmazásával és kvóta előírásával – maximum kb. 6 face-to-face és kb. 15 online survey volt elvégezhető egy órán belül – próbálták csökkenteni a mintavételi torzítást. Harmadik technikaként pedig az utólagos (post-hoc) online kérdezést is alkalmazták az olyan eseményeken, ahol biztonsági kockázat is felmerült vagy a rendőrségi betiltotta a demonstrációt. Ebben az esetben QR-kóddal ellátott szórólapokat osztottak ki, és így váltották ki mind a face-to-face, mind a helyszíni, okostelefonos online kérdezést. A válaszadási arány 13 százalékos volt (235 válasz 1800 szétosztott szórólap után). A technika előnye a mail-in survey-ekkel szemben a szerzők szerint, hogy még kevesebb a válaszadóra háruló feladat, illetve költség, így képes lehet a mintanagyság növelésére. Ráadásul a mintavételi torzítást is csökkentheti, mivel így nem a kérdezőkön múlik, hogy ki tölti ki a kérdőívet. 2019. augusztusától 2020. január 1-ig öt tüntetésen egyszerre alkalmazták mindhárom módszert, ekkor a post-hoc online survey átlagosan a mintanagyság 65 százalékát adta.

A papíralapú kérdőívek online adatbázisba való kódolását a kérdezők maguk végezték el 24 órán belül, míg mindkét típusú online survey másnap délig volt kitölthető. Az adatbázisok tisztítását a fieldwork supervisor végezte – átlagosan a válaszok 25 százalékát kellett törölni az egyes survey-ekből.

A hong kongi kutatók a lehetséges torzító hatások közül kettőt, az alkalmazott módszerek különbözőségeiből eredő hatást (‘mode effect’) és a válaszadási torzítást vizsgálták behatóbban. Az előbbi értelmében a (helyszíni) online és papíralapú survey-ek válaszadói közötti legfontosabb különbség, hogy az online módszer esetében – nem meglepő módon – a válaszadók átlagéletkora szignifikánsan alacsonyabbnak bizonyult (ezt Mann-Whitney-féle U teszttel vizsgálták). Egyes survey-ek esetében az iskolázottságban is szignifikáns különbségek mutatkoztak, ugyanakkor ez a mintázat nem volt annyira konzisztens, mint az életkor esetében. Más szociodemográfiai változónál nem voltak szignifikáns eltérések, viszont médiafogyasztás szempontjából az online kitöltők körében magasabb volt az online médiafogyasztás is, valamint a radikálisabb gondolkodásmód. Mindez a fiatalabb korral is összefügg: OLS regressziós eredmények szerint az életkor mind a politikai attitűdöket (radikalizmus), mind a médiafogyasztást (online média) meghatározza.

Mivel mindez azt jelenti, hogy a papíralapú kérdőívek kitöltői különbözhetnek az online kitöltőktől, a kutatók t-teszteket alkalmaztak a két minta különbségének tesztelésére (kor, nem és iskolázottság szempontjából). Ha a különbségek szignifikánsak voltak, az online mintát a papíralapú minta szociodemográfiai megoszlásai alapján súlyozták, mivel ez utóbbit tekintették a digitális készségek kitöltéshez való szükségletelensége miatt reprezentatívabbnak. A nagyobb mintát produkáló, utólagos online kérdőívek esetében szintén kimutatható volt az életkori különbség a helyszínen végzett online kérdezéshez képest – az utólagos online survey-nél magasabb volt a kitöltők átlagéletkora.

Összességében az életkor bizonyult így a válaszadási torzítás kulcsváltozójának, ami más változók, például a médiafogyasztás és a politikai attitűdök viselkedését is meghatározza és ezt bináris logisztikus regressziós eredményekkel is sikerült igazolni. Még ha más változó szignifikáns is volt, az életkor mutatta a legkonzisztensebb hatást. A helyszíni online survey-ek

a fiatalok felé torzítottak, az idősebbek a papíralapút preferálták, míg az utólagos online survey-ek mintái kiegyenlítettebbek voltak életkori szempontból.

A vegyes mintavételen alapuló módszer legfontosabb eredményei mindezek fényében a következőképpen foglalhatóak össze: a kulcsfontosságú változók – az életkor kivételével – statisztikai értelemben nem különböznek a három módszerben (face-to-face, helyszíni okostelefonos online, utólagos online kérdezés); egyértelműen az életkor volt a válaszadási torzításért felelős változó. A szerzők amellet érvelnek, hogy ezen új, illetve megújított mintavételi eljárás a korábban alkalmazott, hagyományos protest survey-módszerekhez képest alkalmasabb arra, hogy megragadja napjaink tüntetőinek jellemzőit: egyrészt egyensúlyt teremt a három módszer előnyei és hátrányai között, másrészt alkalmas a minta nagyságának növelésére, harmadrészt pedig véleményük szerint a reprezentativitást is képes biztosítani.

Összefoglalás

A dolgozatban a demonstráció-kutatások nemzetközi szinten alkalmazott módszertani repertoárját és annak értékelését bemutató legfontosabb, legnagyobb hatású tanulmányok kerültek ismertetésre. Ha összevetjük a tárgyalt módszereket, figyelemmel a különböző torzító hatásokra és nehézségekre is, az összkép alapvetően minden probléma ellenére is működőképes adatfelvételi eljárásokról árulkodik: az ismertetett mintavételi és válaszadási torzítások hatásai a kérdés szisztematikusságának biztosításával csökkenthetőek – még ha nem is szüntethetőek meg teljesen –, a véletlenszerű kiválasztás pedig szintén biztosítható a tárgyalt módszerek alkalmazásával. Mindez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a protest survey standard módszertana és azok különféle módosításai, megújításai ne szorulnának további átgondolásra, javításra a még pontosabb kutatási eredmények biztosítása érdekében.

A különböző módszerek összehasonlítása továbbá azt is mutatja, hogy az adott körülményekhez legideálisabb adatfelvételi technika megválasztása elsősorban a konkrét események függvénye kell, hogy legyen. Mindezt meghatározza ráadásul az eseménysor jellegzetességein (legális – illegális, szervezett – spontán stb.) túl a fizikai, épített környezet is, ahogy a hong kongi példa is bizonyítja, mely a már más körülmények között bevált, szisztematikus módszerek újragondolását is szükségessé teheti. A nemzetközi tapasztalatok ezzel együtt viszont azt mutatják, hogy a módszer e „kiigazításai” a konkrét események kontextusa alapján sikeresek lehetnek, kivitelezésében pedig a technikai újítások, például az okostelefonok használata is komoly segítséget nyújtanak. Az innovatív megoldások alkalmazása pedig biztosíthatja, hogy a jövőben e nehezen kivitelezhető empirikus kutatások tovább csiszolódhassanak.

Felhasznált irodalom

- Andretta, Massimiliano – della Porta, Donatella (2014): Surveying Protestors: Why and How. In della Porta, Donatella (ed.): *Methodological Practices in Social Movement Research*. New York, Oxford University Press, 308-334.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198719571.003.0013>
- van Stekelenburg, Jacquelyn – Walgrave, Stefaan – Klandermans, Bert – Verhulst, Joris (2012): Contextualizing Contestation: Framework, Design, and Data. *Mobilization: An International Journal*, 17(3), 249-262.
<https://doi.org/10.17813/mai.17.3.a4418x2q772153x2>
- Wahlström, Mattias – Wennerhag, Magnus (2016): Appendix: Methods for Studying May Day Demonstrators: Sampling, Estimating Non-Response Bias and Pooling Data with General Population Surveys. In Peterson, Abby – Reiter, Herbert (eds.): *The Ritual of May Day in Western Europe. Past, Present and Future*. Routledge, 262-278.
<https://doi.org/10.4324/9781315553344>
- Walgrave, Stefaan – Verhulst, Joris (2011): Selection and Response Bias in Protest Surveys. *Mobilization: An International Journal*, 16(2), 203-222.
<https://doi.org/10.17813/mai.16.2.j475m8627u4u8177>
- Walgrave, Stefaan – Wouters, Ruud – Ketelaars, Pauline (2016): Response Problems in the Protest Survey Design: Evidence from Fifty-One Protest Events in Seven Countries. *Mobilization: An International Journal*, 21(1), 83-104.
<https://doi.org/10.17813/1086/671x-21-1-83>
- Yuen, Samson – Tang, Gary – L. F. Lee, Francis – Cheng, Edmund W. (2021): Surveying Spontaneous Mass Protests: Mixed-mode Sampling and Field Methods. *Sociological Methodology*, 52(1), 75-102. <https://doi.org/10.1177/00811750211071130>

Viktor Papházi: Quantitative Protest Survey Methods in the International Political Science Literature

Systematic quantitative protest surveys are increasingly becoming more and more popular among European scholars of political science as they can offer a good – or at least acceptable – way to research demonstrations directly on the field. However, many questions can still be raised about their validity and representativity. Can they really provide a scientifically acceptable method for random sampling and to avoid a significant refusal bias? This review article aims to cover the most prominent, ground-breaking studies about the evaluation of these systematic protest survey methods to find that out. The comparison of these research methods shows that – despite their limitations – they indeed provide the most valid ways to collect quantitative data during demonstrations. In addition, some innovations and technical opportunities can also help with the improvement of protest surveys.